

Mit ve Gerçek Arasında: Taksim Topçu Kışlası (Beyoğlu Kışla-i Hümâyûnu)

Yüksel Çelik

Marmara Üniversitesi

Taksim Topçu Kışlası, İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde bugün Taksim/İnönü Gezisi'nin ya da son dönemde meşhur olan adıyla söylersek Gezi Parkı'nın bulunduğu mevkide, XIX. yüzyılın hemen başında Osmanlı ordusunun topçu sınıfı için inşa edilmiş büyük bir askeri kompleksti. 1935'te ülkemize davet edilen ve Haziran 1936'dan itibaren imzalanan sözleşme çerçevesinde resmen işe koyulan dönemin ünlü şehir planlamacılarından Fransız Henri Prost'un koordinatörlüğünde başlatılan İstanbul'un imar planını oluşturma çalışmaları¹ kapsamında kışlanın bulunduğu saha yeşil alan olarak teklif edilmiştir. Belediye tarafından bu plan raporunun onaylanmasının ardından 1940 yılından itibaren harap vaziyetteki kışla yapıları tedricen yıkılmış, ortaya çıkan arazi İnönü Gezisi adıyla yeşil alan

1 *İmparatorluk Başkentinden Cumhuriyet'in Modern Kentine: Henri Prost'un İstanbul planlaması (1936-1951)-From the Imperial Capitol to the Republican Modern City: Henri Prost's Planning of Istanbul (1936-1951)-* ed. F. C. Bilsel-P. Pinon, İstanbul 2010, s.15-165; Semavi Eyice "İstanbul'un İmar Planı Raporları", *İstanbul*, XLIII (Ekim 2002), 20-24.

olarak düzenlenmiş ve 4 Eylül 1942 tarihinde halkın istifadesine sunulmuştur.²

Dönemin kroniklerinde ve arşiv kaynaklarında; Dergâh-ı âli Topçu Neferâtı Kışla-ı Hümâyunu, Beyoğlu Kışla-i Hümâyunu, Asâkir-i Mansûre Topçuları Kışlağı, Topçu Numûne Kışla-i Hümâyunu, geç dönemde ise İtfaiye Kışlası, Talimhâne Kışlası, Taksim Topçu Kışlası ve daha pratik olduğu için Taksim Kışlası olarak adlandırılan bu büyük askeri kompleksin, III. Selim devrinde Galata kadılığına bağlı Beyoğlu mahallesinde 1804 yılı sonunda inşası yönünde karar alınmış ve 1805-1807 yılları arasında inşaat neredeyse bitme aşamasına gelmiştir. Ancak Mayıs 1807'de patlak veren Kabakçı İsyanı ve sonrasında yaşanan siyasi kriz nedeniyle kışlanın tali işleri tamamlanamamıştır. Tam manasıyla bitirilmesi ve fiilen hizmete açılması IV. Mustafa devrinde (29 Mayıs 1807-28 Temmuz 1808) gerçekleşmiştir. Literatürde Pars Tuğlacı ve ondan zincirleme olarak nakledilen, "1806'da tamamlandığına" dair mevcut yanlış bilgi³ düzeltilmelidir, zira arşiv belgeleri 25 Aralık 1806 itibarıyla kışlanın henüz tamamlanamadığını, mali sorunların çözümü konusunda yoğun çaba sarf edildiğini⁴ ve IV. Mustafa devrinde ikmal edildiğini göstermektedir. Zira ilgili belgelerden anlaşıldığı kadarıyla muhtemelen 1808 yılı yazında kışlanın dış mekânlarındaki ufak tefek işler ve çevre düzenlemesi tamamlanmış ve ardından on bir topçu bölüğü kışlaya yerleştirilmiştir.⁵

.....

2 *Son Telgraf* (4 Eylül 1942 Cuma); Çelik Gülersoy, *Taksim: Bir Meydanın Hikâyesi*, İstanbul 1986, s.43.

3 Pars Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, İstanbul 1993, s.65, 685; Mustafa Cezar, *19. Yüzyıl Beyoğlu'su*, İstanbul 1991, s.58; Necla Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul (18. Yüzyıl Sonu ve 19. Yüzyıl)*, İstanbul 1992, s.206.

4 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), C. AS, nr. 26236 (11 Şevval 1221/22 Aralık 1806); nr. 10163 (14 Şevval 1221/25 Aralık 1806).

5 BOA, HAT, nr.1354/52942, nr.1354/52907. Tarih içermeyen bu belgelerdeki hatt-ı hümayunlar IV. Mustafa'ya aittir, söz konusu hatt-ı hümayunlar devasa boyutlardaki yazı karakteriyle hattat padişahlardan olan selefi III. Selim ve halefi II. Mahmud'dan kolaylıkla temyiz edilebilmektedir. Yukarıda "muhtemelen 1808 yılında ikmal edildiğini" ifade etmemizin nedeni, vesayet altında tahta çıkan IV. Mustafa'nın asilerin ve muhaliflerin katlettiği III. Selim devrinde büyük oranda tamamlanan kışlayı o hengâmede ve istikrarsızlık ortamında ikmale kalkışmasının mümkün olmadığına hükmettiğimizdir.

Keza yapımına III. Selim devrinde başlanan ve kışlada tali bir unsur olarak değerlendirilen cami yapısı da siyasi istikrarsızlıktan kaynaklanan sorunlar nedeniyle ancak Haziran 1808'de IV. Mustafa devrinde tamamlanabilmiştir. Kışla camii; kubbeli, tek minareli, minberli ve hünkâr mahfili olan küçük bir cami idi. Bu cami; tefriş, tamir, aydınlatma vb. olağan giderleri ile din görevlilerinin maaş giderlerinin karşılanması için 2 Haziran 1808'de III. Selim'in validesi Mihrişah Valide Sultan vakfına bağlanmıştır.⁶

Daha sonra Sultan II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdülaziz devirlerinde yapılan kapsamlı tamiratlar ve özellikle de ek inşaatlar sonucunda, kışla yapıları büyük bir değişim geçirmiştir. İlki II. Mahmud devrinde 1812-15 ve 1827-31 arasında, ikincisi ise 1861-62 ve 1869'da Sultan Abdülaziz devrinde, dönemin sanat anlayışına uygun bir şekilde Oryantalist ve eklektik anlayışın etkisiyle, başta anıtsal girişi olmak üzere kışlanın fiziksel görünümü, aksamı ve müstemilatı büyük oranda değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Bazı sanat tarihçileri sonraki ilavelerle kışlanın kazandığı bu eklektik ve egzotik üslubu "Style Sarrazin" (Endülüs ve Mağrib usulü) ya da "Mağrip bileşenli Oryantalizm modasının en Batılı temsilcisi" olarak nitelendirmiş,⁷ soğan başlı kubbeleri ve yine daha sonra inşa edilen yoğun bezemeli anıtsal girişi nedeniyle Rus ve hatta Hint mimarisinden esintiler taşıdığı ileri sürülmüştür.⁸

III. Selim devrinin karakteristik özelliği olan ve Nizam-ı Cedid olarak adlandırılan ıslahat programı çerçevesinde ivme kazanan askeri reformlara paralel olarak yeni ordunun nefer sayısının giderek artması, yeni kışlaların süratle inşasını da zorunlu kılmıştı.⁹ Bu nedenle XIX. yüzyılın hemen başında ana karargâha (Tophane-i Âmire)

.....

6 BOA, HAT, nr.1506/11.

7 Turgut Saner, *19. Yüzyıl İstanbul Mimarlığında "Oryantalizm"*, İstanbul 1998, s.79-81.

8 Gülersoy, *Taksim Bir Meydanın Hikâyesi*, s.78.

9 Stanford J. Shaw, "The Established Ottoman Army Corps under Sultan Selim III (1789-1807)", *der Islam*, Berlin 1965, 142-184; Shaw, "The Nizam-ı Cedid Army under Sultan Selim III (1789-1807)", *Oriens*, Leiden 1967, vol. XVII-XIX, 168-184; Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, XXXIII, 175-178.

yakınlık hususu da göz önünde bulundurularak Beyoğlu'nda Taksim semtinde yeni bir kışla inşası gündeme gelmiştir. Müzakere ve hazırlık sürecinin ardından Taksim'de, daha sonra Talimhâne Meydanı olarak adlandırılacak araziye¹⁰ de içine alan mevkide, 1804 yılı Ekim ayının son haftasında yeni kışlanın inşaatına başlanması yönünde irade sadır olmuş ve 1805 Martında başlatılan süreç sonunda 1807 yılı baharında büyük ölçüde tamamlanmıştır. Kışlanın, statüsü ve vazifesi açıkça belirtilmeyen Halil Paşa'nın ısrar ve gayretleriyle 1780'lerde ya da Sultan Abdülmecid devrinde Tophane Müşiri Halil Paşa'nın çabaları sonucunda inşa edildiğine dair görüş,¹¹ yanlış bilgidir ve ilmi süzgeçten geçirilmeden şehir efsanesinin hakikatmiş gibi nakledilmemesinden kaynaklanmaktadır.

Son dönem mimarlık tarihi çalışmalarında sıkça referans verilen Pars Tuğlacı'nın yangın sonrasında kullanılamaz hale gelen Taksim Topçu Kışlası'nın 1794'te yeniden inşa edildiğine dair iddiası,¹² Tophanede yanan kışla yapılarının Beyoğlu/Taksim Topçu Kışlası zannedilmesinden kaynaklanmış olmalıdır. Zira Tuğlacı'nın iddiasına dayanak teşkil eden arşiv belgesinde¹³ Beyoğlu Kışla-i Hümayunu, Talimhane Kışlası, Taksim'deki kışla vb. belirleyici herhangi bir ibare bulunmamaktadır. Öte yandan 1794 yangınının Taksim'de değil Galata Kulesi civarında meydana gelmiş olması ve dolayısıyla daha ziyade bu bölgeleri etkilemiş olması¹⁴ altı çizilmesi gereken bir başka husustur. Gerçekten de kaynaklarda 1794 yılında Beyoğlu-Taksim'de kayıtlara geçecek büyüklükte bir yangın olduğuna dair bir bilgi mevcut değildir; bilakis kayıtlara geçen tek büyük yangın, Galata

.....

¹⁰ Otuz dönümlük bu alan II. Bayezid evkafına bağlı bir arazi olup, sonradan ihtiyaç hasıl oldukça istimlak suretiyle genişletilmiştir, bkz. BOA, A.MKT. NZD, nr.108/87; MVL, nr.1032/115; BEO, nr. 1069/80173; İ.EV, nr.19/1316.

¹¹ Edmondo de Amicis, *İstanbul (1874)*, çev. B. Akyavaş, Ankara 1993, s.62; Salah Birsal, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, İstanbul 1976, s.13; Gülersoy, *Taksim Bir Meydanın Hikâyesi*, s.78-79; Vedia Dökmeci-Hale Çıracı, *Tarihsel Gelişim Süreci'nde Beyoğlu*, İstanbul 1990, s.28. Söz konusu yanlış bilginin tashih ve tenkidi için bkz. Mustafa Cezar, "Beyoğlu Kışlası", *İstanbul*, XXII (1997), 41.

¹² Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesinin Rolü*, s.65, 685.

¹³ BOA, C.AS, nr.3519.

¹⁴ Cezar, "Beyoğlu Kışlası", *İstanbul*, XXII (1997), 41.

Kulesi'ne ve çevresine zarar veren ve 28 Zilhicce 1208'de (27 Temmuz 1794) vuku bulan yangındır.¹⁵

Taksim Topçu Kışlası'nın inşa tarihine dair literatürdeki mevcut bilgi de hatalıdır. Arşiv belgelerinden; kışlanın inşaatı konusunda ilk keşif işleminin 15 Receb 1219/20 Ekim 1804'te daha önce yanmış olan Tophane semtindeki kışlalarla birlikte yapıldığını, yeniden inşası kararlaştırılan Tophane'deki kışlaların daha geniş bir alanda inşası için istimlak yapılmak istendiğini, ancak çevrede sınırlı istimlak imkânı bulunduğundan bunun imkansız olduğunun anlaşıldığını, ilave masraf getirirse de Tophane'deki topçu kışlalarını tamamlayıcı bir unsur olarak Taksim'de yeni bir kışlanın inşasının da bir seçenek olarak değerlendirildiğini öğrenmekteyiz. Son tahlilde tercih Sultan III. Selim'e bırakılmış, padişah da: "*İşbu sûret güzel, Tophâne'ye resmi mücebince on iki kışla yapılıp, bâkisi resmi üzre Taksim'e yapılsun. Gayet ihtimâm ü dikkatle hemân mübâşeret oluna. Hakk Te'âlâ teshîl eleyüp muvaffak eylesün*" şeklinde yeni inşa edilecek kışla yapılarının Tophane'ye sıkıştırılmamasını, 12 koğuşlu bir kışlanın Tophane'de, 30 koğuşlu yeni bir kışlanın da taksim mahallinde (suyun taksim edildiği yerde) inşasının isabetli olacağını bildirmiş ve Ekim 1804 sonu itibarıyla derhal işe başlanmasını ferman etmiştir.¹⁶ Dolayısıyla Beyoğlu-Taksim'de yaptırılan kışla, Tuğlacı'nın iddiasının aksine daha önce yanan herhangi bir askeri-sivil yapının yerine değil, sıfırdan boş arazi üzerine yaptırılmıştır. Mali tahsisat, teknik hazırlık ve bürokratik süreçlerin tamamlanmasının ardından 25 Mart 1805'te ilkbaharda, diğer bir ifadeyle inşaat mevsiminin girmesiyle birlikte işe başlanmıştır.¹⁷

Yukarıda değinildiği üzere Pars Tuğlacı, fahiş bir hata ile sonradan Talimhane olarak anılacak arazinin yanı başında 1794'te yanan askeri yapıların yerine Taksim Topçu Kışlası'nın inşa edildiğini öne sürmüştür. İddiasına dayanak olarak numarasını verdiği arşiv belgesinde bu yönde bir bilgi bulunmadığına yukarıda değinilmişti. Öte yandan Tuğlacı'nın, ilgili arşiv belgesinin hicri tarihini on yıl gibi mazur

.....

¹⁵ Semavi Eyice, "Galata Kulesi", *TDVİA*, XIII, 315.

¹⁶ BOA, D.BŞM.BNE, nr.16110.

¹⁷ BOA, D.BŞM.BNE, nr.16110.

görülemeyecek bir farkla miladi tarihe çevirdiği ve bundan hareketle Taksim Topçu Kışlası'nın inşaat tarihini 1794'e çektiği tespit edilmiştir. Şöyle ki; Tuğlacı'nın kullandığı arşiv belgesinin tarihi 15 Cemaziyülahir 1219'dur ve ilmühaberi dört gün sonra 19 Cemâziyülahir 1219'da verilmiştir. Tuğlacı bu belgeyi 26 Aralık 1794 şeklinde miladi tarihe çevirmiştir,¹⁸ hâlbuki belgenin miladi tarih karşılığı 21 Eylül 1804'tür. Neticede Tuğlacı bu fahiş hatadan hareketle 1794'te eski kışla yanınca yerine Taksim Topçu Kışlası'nın inşa ettirildiğini ifade ederek¹⁹ zincirleme bir hata yapmıştır. Hataları bunlarla da sınırlı değildir; Tuğlacı 1806'da kışla inşaatının tamamlandığını, bir başka arşiv belgesine istinaden iddia ediyor, halbuki belgedeki ibareler bunun tam aksi istikamettedir ve aynen şöyledir: "...*el hâletü hâzihi ebniye mezkûre bitâma resîde olmamış ise dahî...*"²⁰ Bu ibare, kışla inşaatının Aralık 1806 sonu itibarıyla tamamlanmamış olduğunu açıkça gösteriyor. Hal böyle iken ya Tuğlacı okuduğunu anlamaktan aciz ve arşiv belgelerini değerlendirme ve tarihlendirme konusunda tamamen yetersizdir, ya da belgeleri bilerek tahrif etmiştir. Netice olarak, söz konusu eserin ciddiyetini ve ilmi değerini akademik camianın, özellikle de mimarlık ve sanat tarihçilerinin takdirine havale ediyorum.

Bu noktada Mustafa Cezar'a da bir parantez açmak gerekiyor; Cezar da çalışmalarında kışla inşaatının 1806'da tamamlandığını iddia etmekte ve yine bir arşiv vesikasını referans göstermektedir.²¹ Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde, belirtilen fon ve numarada öyle

.....

18 Tuğlacı, *Osmanlı Mimarlığında Balyan Ailesi'nin Rolü*, s.685.

19 Tuğlacı, aynı yer.

20 BOA, C. AS, nr. 26236.

21 Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su*, s.58. Cezar bu bilginin kaynağı olarak s.68'de Başbakanlık Osmanlı Arşivi Cevdet Askeri, nr.6236'yı vermiştir. Cezar'ın referans olarak verdiği bu belge Pars Tuğlacı'nın kullandığı belgenin aynıdır, aradaki fark sadece Cezar'ın belgenin numarasını yanlış vermiş olmasıdır. Bu durum baskı veya mürettip hatası olarak değerlendirilebilir, ancak aynen Tuğlacı gibi muhtevasını da yanlış aktarmış olması, belge referansını Tuğlacı'dan devşirdiği izlenimi vermektedir. Şayet belge görülmüş ve içeriğinde kışlanın tamamlanmadığı: ("...*el hâletü hâzihi ebniye-i mezkûre bitâma resîde olmamış ise dahî...*") şeklindeki ifadelerle net bir biçimde belirtildiği halde, Cezar belgenin muhtevasını anlayamamış ise durum daha da vahim demektir.

bir belgenin mevcut olmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Yaptığımız araştırmada, bu belgenin aslında Pars Tuğlacı'nın da kullandığı belgeyle aynı olduğunu, ancak Cezar tarafından numarasının yanlış verildiğini belirledik. Cezar'ın hatası bununla sınırlı kalsa, durumu baskı ya da tertip hatasıyla izah etmek mümkün olabilir, ancak söz konusu belgede kışlanın Aralık 1806 itibarıyla tamamlandığı değil, bilakis tamamlanamadığı açıkça belirtildiğinden,²² söz konusu hatayı bu tür hafifletici sebeplere bağlamak imkânsız hale gelmektedir. Son dönem mimarlık tarihi çalışmalarında en sık başvurulan bu tür eserlerdeki yanlışları ve bu isimlerin, arşiv belgelerini üç beş adet gibi oldukça sınırlı sayıda kullandıkları halde bu tür fahiş hatalar yapmış olmalarını, yine akademik camianın takdirine havale ediyorum.

Dönem dönem farklı isimlerle anılan Taksim Topçu Kışlası'nın, 1807'de III. Selim'in başlattığı reformlara muhalif çevrelerin işbirliğinden doğan *Kabakçı İsyanı* esnasında tahrip edildiği,²³ bununla birlikte şehir merkezine uzaklık ve ordunun teknik bir sınıfına aidiyeti gibi nedenlerden ötürü Nizam-ı Cedid'in diğer kışlalarına nispetle söz konusu tahribatın daha düşük kaldığı ileri sürülmüştür.²⁴ 1808'de tahta çıkan Sultan II. Mahmud devrinde, reform karşıtı dalganın nispeten etkisini kaybetmesi ve siyasi atmosferin normalleşmesiyle 1812'de dönemin hassa mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Efendi'nin nezaretinde yapılan keşif doğrultusunda ve Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyün'dan Edhem Efendi'nin bina eminliğinde kışla yapıları yenilendi.²⁵ Söz konusu tamirat esnasında kışla planında küçük değişiklikler yapılmış ve bazı ek binalar inşa edilmiştir.²⁶ Taksim Topçu

.....

²² BOA, C.AS, nr.26236.

²³ Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su*, s.58-59; Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s.206 (Kubilay, *a.g.md*, *DBİA*, VII, 274).

²⁴ Ebru Karakaya, "Kışlalar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, ed. M. Sinan Genim vd, İstanbul 2004, s.561.

²⁵ Cezar, *19. Yüzyıl Beyoğlu'su*, s.58; Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s.206-208. Ampir üslubunda yapılan kışla 1819'da Edhem Efendi'nin nezaretinde tamir edilmiştir (Zühal Çetiner Doğdu, "Kışla Mimarisi", s.181).

²⁶ Kubilay, *a.g.md*, *DBİA*, VII, 274, Cezar, *Osmanlı Başkent İstanbul*, s.480; Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su*, s.58; Ebru Karakaya, "Kışlalar", s.563; Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s.206; Tuğlacı, *a.g.e*, s. 686.

Kışlası'na ait en eski görsel malzeme, Charles de Pertusier'in 1817'de basılan albümünde²⁷ yer alan ve aşağıda verilen Michael François Préault'un litografisidir.²⁸

Söz konusu gravür kışlanın 1812'de gerçekleştirilen inşaat ve tamiratlardan sonraki halini göstermesi bakımından önemlidir.²⁹ Fransız askeri ataşesi Charles Pertusier, o vakit kışlayı şu şekilde tasvir etmiştir: “*Büyük Beyoğlu Kışlası'nda bütün imkânlar bulunmaktadır... orada asaleti zarafetle kaynaştırmak zordur. Diğer birçokları gibi Sultan Selim tarafından temelleri atılmış olan ve fakat yeniçerilerin harabeye çevirdikleri bu bina mimari değerler arasında mümtaz bir yere sahiptir... Dört simetrik cepheden meydana gelen bina Boğaziçi'ne ve sınırlarını teşkil ettiği Beyoğlu'nun dış mahallelerine bakmaktadır. İç kısmında revaklar ile çevrilmiş ve güzel bir camii ile süslenmiş bir avlu bulunmaktadır.*

.....
 27 *Atlas des Promenades Pittoresques dans Constantinople et sur les Rives du Bosphore* künyesiyle 1817'de Paris'te basılan bu eserin metin kısımları 1811'de İstanbul'da göreve başlayan Fransız elçiliğinin askeri ataşesi Charles Pertusier tarafından kaleme alınmış ve yine Fransız ressam Michel-François Préault tarafından resimlenmiştir.

28 Gravür için bkz. Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s.207.

29 Arslan, *Gravür ve Seyahatnamelerde İstanbul*, s.208; Ebru Karakaya, “Kışlalar”, s.563.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

Carl Gustaf Löwenhielm'in fırçasından 1820'lerde Taksim Topçu Kışlası.

Mükemmellik ve hak ettiği şekilde ifade etmek için binanın tek eksiği dış görünüşüdür”³⁰

XVIII. ve XIX. yüzyıllarda İstanbul'da inşa edilmiş olan kışla yapıları genel hatlarıyla değerlendirildiğinde: İlk olarak I. Abdülhamid devrinde (1774-1789) Kaptan-ı derya Cezayirli Gazi Hasan Paşa'nın gayretleriyle inşa edilen Kalyoncu Kışlası'nda tatbik edilen iki ya da üç katlı koğuşların meydana getirdiği yapı kanatlarından oluşan dikdörtgen avlulu plan şemasının, boyutları ne olursa olsun kendisinden sonra inşa edilen kışlalara model teşkil ettiği görülür. Keza kışlaların tamamının avlusunda ya da hemen yanı başında tek minareli ve kubbeli bir cami de mevcuttu. Taksim Topçu Kışlası da söz konusu klasik plan şemasına sahipti. Ancak aşağıda ayrıntılarına temas edileceği üzere, farklı dönemlerde gerçekleştirilen dar ve kapsamlı tamiratlar ya da ek inşaatlar nedeniyle kışlanın başta abidevi girişi ve ön cephesi olmak üzere, dış görünüşünde önemli fiziksel değişimler yaşanmıştır. Söz konusu değişimi plan ve fiziki görünüm olarak, XIX. yüzyıl başından itibaren kışlanın çizilmiş gravürleri (Michel-François Préault, Carl Gustaf Löwenhielm³¹ vd. gravürleri), keza farklı dö-

.....

³⁰ Cezar, “Beyoğlu Kışlası”, s.39-40.

³¹ *Bir Zamanlar Türkiye: Carl Gustaf Löwenhielm-Bir İsveç Elçisi'nin 1820'lerdeki*

nemlere ait İstanbul haritaları (1819 tarihli Kauffer Haritası, 1851-52 Moltke, 1913 Alman Sendika, 1918 Necip Bey ve 1925 Jacques Pervititch haritaları)'ndan takip ve tespit etmek mümkündür.

Taksim Topçu Kışlası'nın mimarının kimliği konusu da henüz netleştirilebilmiş değildir. Bu belirsizlik sadece bahis konusu kışla için değil, diğer tüm Osmanlı kışlaları hatta dini ve kamuya ait yapıların büyük çoğunluğu için de geçerlidir. Bu alandaki bilgi zafiyetini ve söz konusu belirsizliği son haddine kadar zorlayan Pars Tuğlacı, hiçbir bilimsel dayanak/referans göstermeden kışlanın mimarı olarak Kirkor Balyan'ı takdim eder ve bu işte Hacı Mıgırdıç Kalfa (Çarkyan)'nın ikinci kalfa ve resimcibaşı sıfatıyla kendisine yardımcı olduğunu iddia eder.³² Mimarlık ve sanat tarihi çalışmalarında, ilmi hiç bir tenkitten geçirilmeden tekrarlana gelen ve kıymeti kendinden menkul bu yanlış bilgi, maalesef tevatür niteliği kazanmıştır. Hâlbuki kışlanın ilk defa inşa edildiği döneme ait arşiv belgelerinde, sadece Hassa Mimarbaşı İbrahim Kâmi Efendi ile selefi Ârif Efendi'nin isimleri zikredilir. Kışlanın bina eminliği ise Abdülhayy Efendi'ye havale edilmiştir. Kışlanın plan ve projelerini hazırlayan ekip içinde bir de Foti Kalfa'nın adı zikredilmektedir. Kışlanın ilk keşfi, isimlerini zikrettiğimiz grup ve onlara eşlik eden diğer kalfalar (mütefennin kalfalar) tarafından gerçekleştirilmiştir.³³ İddia edilen aksine Kirkor Balyan veya Hacı Mıgırdıç Kalfa (Çarkyan)'nın isimlerine tek bir kez olsun arşiv evrakında rastlanmaz.³⁴ Hâlbuki hazırlanan keşif defterlerinde, keza başta

.....

Türkiye Albümü- Turkey, As it was (Carl Gustaf Löwenhielm a Swedish Diplomat's Turkish Portfolio in the 1820's-, ed. Engin Yenal-Pınar Çelikel, çev. R. Bragner, İstanbul 2003, s.40-41 .

³² Tuğlacı, *a.g.e.*, s.65.

³³ BOA, *D.BŞM, BNE, d*, nr.16110. Cezar da kışlanın inşaatına başladığı esnada İbrahim Kâmi Ağa'nın başmimar olmasından hareketle, kışla yapılarının onun eseri olmasının kuvvetle muhtemel olduğunu kaydeder (Cezar, "Beyoğlu Kışlası", s.41; a. mlf, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s.480). Kışlanın XIX. yüzyıl boyunca geçirdiği değişim ve dönüşümlerden hareketle Kirkor Balyan tarafından tasarlandığı yönündeki görüş, özellikle Oryantalist üslupta bezemelere sahip oluşu, bu üsluptaki yapıların İstanbul'da ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında yapılmaya başladığından gözden geçirilmelidir (Kubilay, *DBİA*, VII, 274).

³⁴ Balyan Ailesi'nin son dönem mimarlığımızda konumu, etkisi ve bunların

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

maliye ve başmuhasebe evrakı olmak üzere konuyla ilgili sair müteferrik evrakta Balyanların ismine mutlaka rastlanması icap ederdi. Sonuç olarak Taksim Topçu Kışlası'nın planları ve inşaat sürecinin en önemli unsurları olan projelendirme, plan (*tersim*) ve keşif (fizibilite ve muhammen bedel tespiti) defterlerinin İbrahim Kâmi Efendi, selefi Ârif Efendi ve Foti Kalfa tarafından hazırlandığını söylemek mümkündür.

XV. yüzyıl sonlarından itibaren tedricen gelişen Tophâne-i Âmire, XVIII. yüzyıl sonlarında top ve gülle dökümhaneleri, araba imalathaneleri, malzeme depoları, kışla yapıları, talim meydanları, cami, çeşmeler, hünkâr kasrı, hamam, fırın, mutfaklar ve ahırları bünyesinde barındıran devasa bir askeri-sınai kompleks hüviyeti kazanmıştı. Malum olduğu üzere; erken dönemlerde Osmanlılarda Halıcıoğlu-Sütlüce-Hasköy üçgeni; Davudpaşa-Maltepe (Bayrampaşa)-Râmi üçgeni ve Tophane koridoru askeri yapılaşmanın yoğun olduğu bölgelerdi. XIX. yüzyıl başında Beyoğlu'nda Taksim Kışlası'nın inşası söz konusu askeri yapılaşmanın Dolmabahçe, Gümüşsuyu, Harbiye ve Maçka istikametlerine doğru yayılmasının da ilk adımı olmuştur.³⁵

Beyoğlu mıntıkası, XVIII. yüzyılda İstanbul halkının hafta sonlarında hava almak için gittikleri bir nevi mesire yeri hükmündeydi. Bu bölgede iskân alanının özellikle Taksim ve civarında yoğunlaşmasında en önemli faktör ise Taksim Topçu Kışlası olmuştur. I. Mahmud devrinde 1732'de Bahçeköy'de inşa edilen su tesisleri ve dağıtım şebekesi sayesinde Beyoğlu civarında suyun bollaşmasıyla birlikte iskân hareketleri ivme kazanmış, Mihrişah Valide Sultan ve II. Mahmud'un himmetiyle yaptırılan Valide Bendi ve Bend-i Cedid sayesinde bölgenin suyu bollaştığından meskûn mahaller zamanla kışla yakınlarına dek genişlemiştir.³⁶ Yine I. Mahmud devrinde yap-

.....

mimar mı müteahhit mi oldukları konusunda benzer eleştiriler için bkz. Selman Can, *Bilinmeyen Aktörleri ve Olayları ile Son Dönem Osmanlı Mimarlığı*, İstanbul 2010, s.87-116; a. mlf, "XIX. Yüzyıl Mimarları ve Ermeniler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, 167 (Mart-Nisan 2007), 39-47.

35 Cezar, 19. Yüzyıl Beyoğlu'su, s.55-68; a. mlf, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s.480.

36 Mustafa Cezar, "Ondokuzuncu Yüzyılda Beyoğlu Neden ve Nasıl Gelişti", *XI. Türk Tarih Kongresi (5-9 Eylül 1990 Ankara) Bildiriler*, VI, 2675-2690; Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s.480).

tırılan meydan çeşmesi ve yanı başındaki su tevziatının yapıldığı ve semte Taksim adını kazandıracak Maksem'in yakınına III. Selim devrinde inşa edilecek kışla, boyutları itibarıyla şehrin silüetini değiştiren görkemli yapılardan biri oldu. Taksim Topçu Kışlası'nın inşası, zamanla bölgenin ticari ve sosyal bakımdan yeni bir cazibe merkezi haline gelmesini sağlamıştır. Zira kışla demek, binlerce neferin ulaşımı, alışverişi ve izin zamanlarında vakit geçirecekleri yeni mekânların inşa ve işletilmesi anlamına gelmekteydi.³⁷

I. Kışlanın Aksanı, Geçirdiği Onarımlar ve Mimari Özellikleri

A. Ana Kışla Yapısı

Taksim Topçu Kışlası, klasik kışla plan şemasına göre geniş bir orta avlunun dört yanını çevreleyen yapı kanatlarından oluşmaktaydı. Metraj ve iç bölümlerini bilmediğimiz 30 adet büyük koğuştan (bâb, kışlak) ibaret olarak, dikdörtgen şeklinde ve ortası avlulu olarak inşa edilmiştir. Pervititch haritasına göre, yaklaşık 146x176 m., orta avlu ise 110x140 m. boyutlarındadır. Yapının kanatları diğer dönem kışlalarında olduğu gibi iki katlı, köşe bölümleri ise kule görünümü kazandırmak amacıyla üç katlı ve dışarıya taşırılmış olarak inşa edilmiştir. Kışlanın dört ana giriş kapısı mevcut olup bunların da üstlerinde çıkmalı odalar mevcuttu. Talimhâne Meydanı'na bakan ana girişin bulunduğu batı kanadının orta aksında, sütunlar üzerinde inşa edilmiş olan bölümün üst katı hünkâr dairesi (*kasr-ı hümayun*) olarak düzenlenmişti. Kanatların orta aksındaki diğer giriş bölümleri de dışarı taşırılmıştır. Orta avlunun köşelerinde yapıya bitişik olarak inşa edilen iki katlı bölümlerde tuvaletlere (*memşa*) yer verilmiştir.³⁸

.....

37 Beyoğlu semtinin 19. yüzyıldaki sınırları mahalleleri ve büyük caddeleri durumu hakkında bkz. *Mirat-ı İstanbul*, II, 395 vd.

38 *Sigorta Haritalarında İstanbul-Istanbul in the Insurance Maps of Jacques Pervititch*, yay.haz. Seden Ersoy, Çağatay Anadol, İstanbul ty, s. 81; Aynur Çiftçi, "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Askeri Mimari ve İstanbul'da İnşa Edilen Askeri Yapılar", Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, doktora tezi, İstanbul 2004, I, 134.

Arşiv belgelerindeki bilgilere göre XIX. yüzyıl sonları itibarıyla Taksim/Beyoğlu Topçu Kışlası: Ana kışla yapısında yer alan kasr-ı hümayun ve koğuşlar, subay/kumandan daireleri, cephanelik, hastane/şifahane (*revir*), mutfaklar, çamaşırhaneler (*câmeşuyhâne*), hamamlar, abdesthaneler ve tuvaletler (*memşâlar*), tek minareli bir cami, ahırlar (süvarilerin atları ve topçeker yük hayvanları için ayrı ayrı), büyük-küçük samanlıklar, arpa ambarları, mağazalar (depolar), top ve top arabalarının konulduğu büyük sundurmalar, mühimmat ambarları, marangozhane, su hazneleri (*hazne-i âb*), meydan çeşmeleri, sarnıçlar, nalbanthane, harbend (seyis), saka ve saraç odaları, demirhane (*haddehâne*), yangın söndürmekle yükümlü tulumbacı koğuşları ve bunların malzemelerini koydukları depolar vb. bir takım tamirat ve bakım atölyeleri ile son dönem evrakına yansıdığı kadarıyla askerlerin ufak tefek ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kantin hükmündeki bir bakkal dükkanından oluşan³⁹ bir askeri kompleks olarak düz bir alanda inşa edilmiş yapılardan oluşmaktaydı. Ayrıca Gümüşsuyu istikametinde Ağaçdibi olarak anılan setin alt ve üst tarafında ihtiyat alayının sorumluluğunda, kışlaya gelir sağlayan kiraya verilmiş dükânlar da mevcuttu.⁴⁰

XX. yüzyılda Cumhuriyet devrinde askeri fonksiyonunu tamamen kaybetmiş olan kışla yapılarının kullanımına ve çevresine dair Pervititch Haritası'ndan bir takım bilgiler edinilmesi mümkündür. Haritaya göre, kışlanın orta avlusu stadyum olarak kullanılmaktaydı. Kuzey, güney ve doğu kanatlarının üzerindeki "aile inoccupe" (oturulmayan kanat) yazısı 1925 yılı itibarıyla kışlanın bir bölümünün işlevsiz olduğunu göstermektedir. Kışlanın zemin katında "atelier de carroserie mazett" (karoser imalathanesi), "atelier mecaique pour autos" (makine teknik atölyesi), "brasserie" (birahane), "depot chaises" (sandalye deposu), "ecole de cahuffeurs" (sürücü okulu), "pasteuris laits" (süt üretimi), "cafe" (kahvehane) ve "garage" (garaj) gibi askerlikle ilgisi olmayan bir takım farklı amaçlarla kullanıldığını göstermektedir.⁴¹

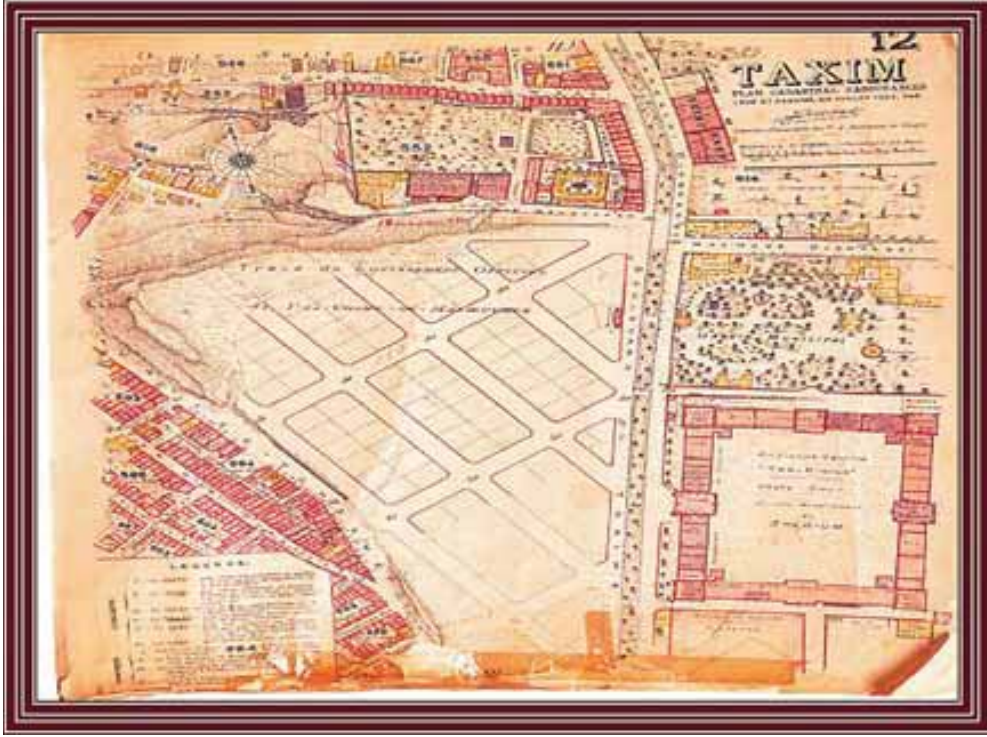
.....

39 BOA, BEO, nr.412/30879.

40 BOA, İ.ŞD, nr.23/1029.

41 *Pervititch Sigorta Haritalarında İstanbul*, s.81; Çiftçi, a.g.t, I, 133.

Jacques
Pervititch
Sigorta
Haritalarında
İstanbul,
s.81.

Kâgir bir yapı olan kışlada, neferlerin kaldıkları koğuşların iç mekânlarında taban ve tavanların ahşap olduğu anlaşılmaktadır. Yine tamirat ve inşaatlarda yoğun olarak kullanılan ahşap malzemedan hareketle, kışlanın iç merdivenlerinin de ahşaptan yapıldığını söylemek mümkündür. Aşağıda değinileceği üzere kışlanın hünkâr dairesinin tabanları mermer, açıklık alanlarındaki gezinti yerlerinin ise Trieste Taşıyla kaplandığı bilinmektedir; keza çamaşırhane, hamamlar, mutfaklar, abdesthaneler ve tuvaletler (*memşâlar*) de ıslak mekânlar olduklarından zeminleri taşla kaplanmıştı.

Yukarıda temas edildiği üzere, 1807'de III. Selim'in tahtan indirilmesiyle sonuçlanacak Kabakçı İsyanı sırasında Taksim Topçu Kışlası da tahrip edilmişti. 1808'de tahta çıkan II. Mahmud devrinde reform karşıtı dalganın nispeten etkisini kaybetmesi ve siyasi atmosferin normalleşmesiyle, 1812'de dönemin hassa mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Efendi'nin nezaretinde Nikola Kalfa'yla birlikte yapılan keşif doğrultusunda ve Hâcegân-ı Divan-ı Hümayun'dan Seyyid Edhem Efendi'nin bina eminliğinde kışlanın çatısı, sıvaları, zemin kaplamaları, pencereleri, kurşun kaplamaları, boya-badanası ve demir parmaklıkları kapsamlı bir biçimde yenilendi. Ocak 1812'de

alınan karar doğrultusunda başlatılan bu süreçte, II. Mahmud tebdil-i kıyafet kışlanının tamirat sürecini defalarca denetlemiş, Temmuz 1812 itibarıyla başta kasr-ı hümayun ve saçaklar olmak üzere, beğenmediği kısımların talebi doğrultusunda değiştirilmesini irade etmiştir. Kışlada Temmuz 1812 itibarıyla hız kazanan ve o yılın kışına dek süren tamirat kapsamında; ana kışla yapısı, cami ve sair müştemilatı yenilenmiştir.⁴² Şubat 1813'te, kışlanın tamiratı esnasında daha önce öngörülme-yen sıva, boya ve ilave bazı odaların yapımı gibi işlerin ilave edildiği görülmektedir.⁴³

1814 yılı sonbaharına gelindiğinde bu defa Topçubaşı Mehmed Ağa'nın ikaz ve talebi doğrultusunda, yine Hassa Mimarbaşı Hafız Mehmed Emin Efendi nezaretinde, yağmurlar başlamadan kışlanın bazı bölümlerindeki kırık kiremitlerin aktarılması, derz dolguların tazelenmesi, yer yer dökülmüş sıvaların yenilenmesi, saçaklarda sorunlu kısımların tamiri ve rüzgâr vb. faktörlerle kırılmış olan camların değiştirilmesi işlerine başlanmıştır. Ekim 1814'teki tamirat kapsamında söz konusu işler dışında mutfak, su hazneleri ve kısmen koğuşların zemin döşemeleri de elden geçirilmiş, bazı yeni bölmeler ilave edilmiş, kışla iç avlusunda zemin tesviyesi, bazı tuvalet giderlerinin tamiri ve atık su kanallarının temizlenmesi gibi işlere başlanmıştır.⁴⁴

Yukarıda ana hatlarıyla değinildiği üzere, 1812-15 arasında gerçekleştirilen ve adeta baştan aşağı yenilenen kışlanın iç mekânlarında da bir takım değişiklikler yapılmıştır. 1818'de Hassa Mimarbaşı Ali Rıza Efendi'nin görev döneminde ve yine Edhem Efendi'nin bina eminliğinde, Komyanos Nikola ve Marki kalfaların gerçekleştirdiği keşif doğrultusunda; kışlanın kiremit aktarılması, iç mekânlarda yeni bölmeler yapılması, duvar, tavan tamiri gibi koğuşlardaki bazı eksikliklerin giderilmesi, tırabzan, musluklar ve kurşun kaplamaların yenilenmesi, kapı, pencere ve kilit aksamının tamiri, bazı yerlere musandıra yapılması, boya-badana, sıva tamiri, ıslak mekânlarda derz dolguların tazelenmesi ile lökün kalayla izolasyon gibi tamir ve yenileme işleri yapılmıştır.⁴⁵

.....

42 BOA, C.AS, nr.7070.

43 BOA, C.AS, nr.26891.

44 BOA, C.AS, nr.1126.

45 BOA, C.AS, nr.321.

1826'da Vak'a-i Hayriyye olarak anılan ve Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla sonuçlanan isyan sonrasında, Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye adıyla yeni bir ordu kurulmuştu. Daha önce 1812-15 arasında ve akabinde 1818'de onarılmış olan kışlanın Mansûre Ordusu'nun topçu sınıfına tahsisi gündeme gelmiştir. Müzakere sürecinde kapasitesi yetersiz olan kışla yapısının ya yıkılıp sıfırdan inşası veya sekiz-dokuz bin neferin ikametine cevap verecek şekilde genişletilmesi şıkları değerlendirilmiştir. Sonuçta ikinci şık daha pratik ve maliyeti düşük bulunduğu için, 1827'de yapılan keşif sonucunda Tekfurdağı Âyanı Çelebi Süleyman Ağa'nın bina eminliğinde, karkas yapıya kadar duvar ve bölmelerin yıkılıp kışlanın iç mekânının yeniden bölümlendirilmesi ve genişletilmesi çalışmalarına başlandı.⁴⁶

1827'de başlatılan ve kışlanın plan ve fonksiyon açısından büyük oranda değişim ve dönüşüm geçirdiği söz konusu dönem, 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı'nın idari, siyasi ve ekonomik açıdan yarattığı olağanüstü şartlar nedeniyle, ancak Aralık 1831'de ufak tefek işler hariç tamamlanma aşamasına gelmiştir. Bina eminliği görevini sürdüren Kapıcıbaşı Çelebi Süleyman Ağa'nın yazılarından, sürecin yavaş ilerlemesinde mali sorunların da önemli rolü olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷ Sürecin tamamlanmasına yakın topların ve top arabalarının konulduğu büyük depo (*ambar-ı kebir*), topçeker hayvanların ahırları, malzeme ambarı ve süvari ahırlarının tamiratı gibi bir takım tali işler ikmal edilmiştir.⁴⁸

1836 sonbaharında ise kışladaki Kasr-ı hümayun, kışlanın ahırlarının kapıları ve saraçlara mahsus odaların tamirine başlanmıştır.⁴⁹ Bir yıl sonra Eylül 1837'de Asâkir-i Mansure Nazırı Saib Efendi'nin yaptığı başvuru, kışlada rutin ve kısmi tamirat ihtiyaçlarının devam ettiğini göstermektedir.⁵⁰ Ekim 1841'de kışlanın kısmen tamiratı ve yanı başında mühimmat ve levazımat muhafazası için büyük bir depo

.....

46 BOA, HAT, nr.297/17658; nr.298/17689; nr.302/17929.

47 BOA, C.AS, nr.45107; nr.10224.

48 BOA, C.AS, nr.18596; nr.35200 lef 2.

49 BOA, C.AS, nr.18321.

50 BOA, C.AS, nr.54693; nr.54210.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

yapılması gündeme gelmiştir. Taksim Kışlası aynı zamanda askerin tüfek ve top atış talimleri yaptığı bir yer olduğundan, yüklü miktarda mühimmat ve baruta ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu arada söz konusu ek yapılarla birlikte kışlanın da tamir edilmesi teklif edildi ve gerekli keşfi yapıldı. 85.947 kuruşluk muhammen bedelle inşa ve tamirati öngörülen kışlanın yanında depo/cephaneliklerin yapımının mali sıkıntılar nedeniyle ertelenmesi düşünülmüştür.⁵¹ Ancak askeri makamların işin ehemmiyeti nedeniyle ısrarı neticesinde kışlanın tamiratıyla birlikte büyük bir mühimmat-levazımat deposunun yapılması kararlaştırılırken, mali yükü hafifletmek amacıyla sadece süvari sınıfına ait hayvanların barındığı ahırlardaki su haznesi ile teknelerin yenilenmesi ve neferlerin çamaşırlarını yıkamaları için küçük bir çamaşırhane inşası gibi tali inşaatlar askıya alınmıştır.⁵²

Daha ziyade kalitesiz malzeme kullanımı, maliyeti düşürme endişesiyle malzemededen çalma, kötü işçilik ve çevresel faktörlerden kaynaklanan sık kısmi tamiratlar sonraki dönemlerde de tekrarlanmıştır, örneğin 1846-48 yıllarında kışlanın sıvaları tamir edilmiş, cephe ile iç mekânlarının boya ve badanaları yenilenmiş, kışlanın çatı ve kiremitleri aktarılmıştır.⁵³ Keza Beyoğlu Kışla-i Hümayunu'nu tamamlayıcı bir unsur olarak yakınında bulunan ve daha önce yanmış olan Fişenghane'nin⁵⁴ onarımı konusunda Şubat 1848'te karar alınmıştır.⁵⁵ Yine aynı yıl kışla civarında vuku bulan yangının kışlaya sıçramasını engellemek amacıyla neferler çatıda soğutma yapmış, maksat hasıl olmuş ancak bu arada kiremitlerin çoğu kırıldığından 17 Aralık 1848'de kapsamlı bir çatı onarımı kaçınılmaz hale gelmiştir.⁵⁶

1853-56 Osmanlı-Rus Savaşı (Kırım Harbi) nedeniyle müttefik sıfatıyla İstanbul'a gelen İngiliz, Fransız ve Sardunya birlikleri ve özellikle müttefik ordularındaki süvarilere ait at ve topçeker beygirler için Beyoğlu Kışlası'nın tahsis edilmesi, ahırların elden geçirilmesini

.....

51 BOA, C.AS, nr. 23524.

52 BOA, İ.DH, nr.48/2384.

53 BOA, İ.MSM, nr.25/662; İ.DH, nr.165/8645.

54 BOA, İ.DH, nr.167/8813.

55 BOA, A.AMD, nr.3/73.

56 BOA, İ.DH, nr. 185/10250.

ve genişletilmesini zorunlu kılmıştır.⁵⁷ Kışla civarındaki alanlara yerleştirilen Fransız birliklerinin ihtiyaçlarını karşılamak için makseminden yeni su borusu hatları çekilmiştir.⁵⁸ Savaşın sona ermesi ve müttefiklerin ülkelerine dönmelerinden sonra 1858'de Taksim Topçu Kışlası'nın asıl kışla yapıları ve ahırları kapsamlı bir biçimde tamir edilmiştir. Söz konusu tamiratların, yapılan açık eksiltmede (*muna-kasa*) en düşük fiyatı veren müteahhit Kalos Kalfa tarafından gerçekleştirilmesi yönünde karar çıkmıştır. Müteahhidin inşaat-tamirat işlerinde aşırı maliyet çıkarması ve muhammen bedeli aşması üzerine tahkikat başlatılmış ve alacakları uzun süre ödenmemiştir. Bunun üzerine kışlanın 1862 yılında yapılacak tamirat işleri de Kalos Kalfa'ya verilmiş ve kısmen mahsuplaşma cihetine gidilmiştir.⁵⁹ Bu arada Kalos Kalfa'nın çalıştırdığı amele ve malzeme satın aldığı esnafa ödeme yapamaması bir başka sıkıntı oluşturmuştur.⁶⁰

1860'lı yıllarda hız kazanan, başkent İstanbul'u Batı başkentlerine benzer modern bir kent haline getirme çalışmaları kapsamında Beyoğlu/Taksim Meydanı'nın yarıdan fazlasının, Sıraserviler zemini seviyesine getirilmesi, bağlantı yollarının düzenlenerek tesviye edilmesi ve kışla önünden geçen şose yol ile meydan bağlantısının sağlanması yönünde Altıncı Daire-i Belediye'ye (Beyoğlu Belediyesi) Ağustos 1863'te talimat verilmiştir.⁶¹ Ocak 1864'te ise kışla önünden Maçka'daki idadiye kadar uzanan son derece bozuk yolun şose yol şeklinde yeniden yapılması için ihaleye çıkılmış ve İngiliz asıllı Mühendis Hutchinson işi üstlenmiştir.⁶²

Diğer bazı askeri yapılarla birlikte, Ocak 1866'da Taksim Topçu Kışlası'nın etrafını çevreleyen tuğladan mamul duvarların yıkılıp yenilenmesi, çatıların, koğuşların, ahırların, samanlık ve arpa ambarlarının

.....

57 BOA, HR.MKT, nr.74/4; nr.104/16.

58 BOA, HR.MKT, nr.116/47; nr.117/83.

59 BOA, İ.MVL, nr.394/17144 lef 1-2; nr.340/14667 lef 3; A.MKT.MHM, nr.199/75; A. MKT.NZD, nr.328/18; nr.300/801; MVL, nr.848/66; İ.MVL, nr.471/21324 lef 1.

60 BOA, MVL, nr.423/20 lef 1-2-3.

61 BOA, A.MKT.MHM, nr.273/85.

62 BOA, İ.DH, nr.521/35491; A.MKT.MHM, nr.292/34.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

tamiri yönünde karar alınmış⁶³ ve ihaleyi alan Hacı Dimitri Kalfa hantal bürokrasi, hazinenin sıkıntılı durumu ve kurumlar arası yetki karmaşası nedeniyle ancak Nisan 1867'de işe başlayabilmiştir.⁶⁴ Öte yandan işe başlandığında, kışlada önceki keşif haricinde kalan bazı bölümlere müdahalenin kaçınılmaz hale geldiği görülünce, bu defa ilave bir keşifle söz konusu onarımlar da işe dâhil edilmiştir.⁶⁵

Temmuz 1869'da ise iskeleti çürümüş olan kışla çatısındaki sorunların, kiremitlerin aktarılması suretiyle geçiştirilemeyecek kadar ciddi hale geldiği ve çökmesi halinde can güvenliği açısından tehlike yaratabileceği arz edilince, mimar ve kalfalar marifetiyle keşfi yapılmıştır. Bu arada kışla içine aşırı derecede pis koku yayan helâlar, bunun başlıca nedeni olan havalandırma sorunları, zeminler, çamaşırhane ve hayli yıpranmış olan ve yangın riski oluşturan mutfakların da tamirâtı yönünde karar alınmıştır.⁶⁶

Sultan Abdülaziz devrinde 1869 yılında kışlanın ön cephesinin yeniden düzenlendiği bilinmektedir. Bu amaçla devrin tanınmış mimarları avan projeler sunmuşlardır. Bu esnada İngiliz asıllı Mimar William James Smith tarafından sunulan 25 Ağustos 1869 tarihli proje teklifi, gerçekten de kışlanın klasik yapısına ve mimari üslubuna uygundur. Ancak aşağıda görüntüsü verilen bu avan proje, muhtemelen sade bulunup beğenilmediğinden uygulanmamıştır;⁶⁷ zira yerine yapılan ve binanın mimari nitelikleri ve üslubu ile uyuşmayan Oryantalist üsluptaki mutantan ana giriş bu ihtimali güçlendirmektedir.

Sonuçta Taksim Topçu Kışlası'nın ana girişi, Oryantalist üslupta sekizgen köşelikler, yuvarlak pencereler, at nalı kemerler ve yapının üzerini örten soğan biçimli süs kubbelerinin bulunduğu anıtsal bir giriş eklenmek suretiyle yeniden düzenlenmiştir. Hint ve Kremlin mimarisini de andıran bu ön cephe düzenlemesi, üslup itibarıyla Aksaray

.....

63 BOA, İ.DH, nr.556/38704; A.MKT.MHM, nr.369/13.

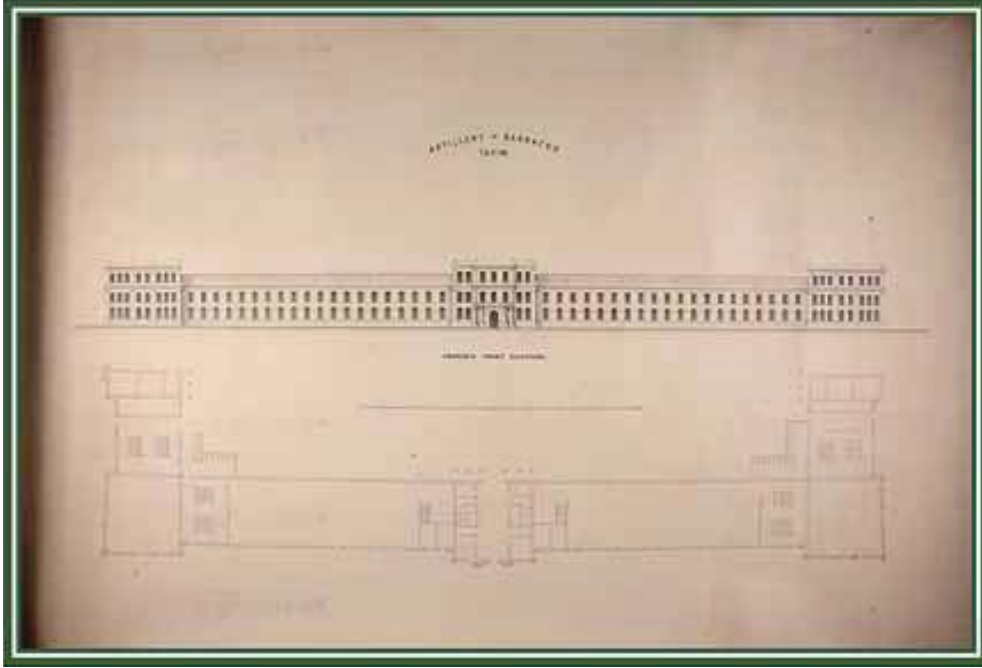
64 BOA, İ.DH, nr.562/39174.

65 BOA, A.MKT.MHM, nr.382/55; İ.DH, nr.562/39174. Hacı Dimitri Kalfa'nın hesap işlerinin ve kendisine ödeme yapılması bahsinin Ekim 1869 itibarıyla henüz halledilemediği görülmektedir, bkz. BOA, İ. DH, nr.600/41844.

66 BOA, İ.DH, nr.595/41461.

67 BOA, PLK.p, nr.89.

Başbakanlık
Osmanlı
Arşivi,
PLK.p,
nr.89.

Valide Camii ile büyük benzerlikler gösterir. Bu benzerlikten hareketle söz konusu anıtsal girişin, Valide Camii'nin mimarları Agop Balyan ve özellikle Serkis Balyan'ın eseri olabileceği öne sürülmüştür.⁶⁸

Mevcut literatürde belirtildiğinin aksine, kışla sadece son dönemde önemli hale gelmemiş ve sadece Sultan Abdülaziz tarafından ziyaret edilmemiştir. Yukarıda işaret edildiği gibi kışlada inşaat sürecinin başlatılmasından itibaren III. Selim, II. Mahmud ve kışlanın tam tekmil faaliyete açıldığı dönem olan IV. Mustafa döneminde, gerek tebdil-i kıyafet gerekse merasim eşliğinde padişahlar tarafından denetlenmiş veya ziyaret edilmiştir. Bu bağlamda 14 Temmuz 1849'da Sultan Abdülmecid gösterişli bir törenle ve yanında Valide Sultan da bulunduğu halde kalabalık maiyetiyle kışlayı ziyaret etmiş, halka kendisi ve validesi tarafından para dağıtılmış ve arzuhallerini takdim etmelerine müsaade edilmiştir.⁶⁹ Sultan Abdülaziz döneminde kapsamlı bir biçimde yenilenen kışla, padişahın önem verdiği ve ziyaret ettiği askeri merkezlerin başında gelmekteydi. Sultan'ın Mısır seyahatinden dönüşünde büyük şenlikler yapılmış, padişah da

68 Cezar, "Beyoğlu Kışlası", *İstanbul*, XXII (1997), 42; a. mlf, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, s.481.

69 BOA, İ.DH, nr.200/11395; A.MKT.DV, nr.17/21; İ. DH, nr.206/11906.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

Taksim
Topçu
Kışlası'nın
Anıtsal Girişi
(IRCICA
Fotoğraf
Arşivi, nr.
90475-025).

bu şenliklerin birinci gününde Babîâli, ikinci gününde Bâbıseraskerî, üçüncü gününde ise Taksim Topçu Kışlası'ndaki ziyafete katılarak buraya verdiği önemi göstermiştir.⁷⁰ Beyoğlu Kışla-i Hümayunu'nu Sultan II. Abdülhamid de ziyaret etmiştir, padişahın 2 Nisan 1893'te kışlayı ziyaret etme kararı alması üzerine, süratle bir takım tamirat işlerine girişilmiş ve çevresi düzenlenmiştir.⁷¹

Sultan Abdülaziz döneminde 1861-62 ve 1869'daki kapsamlı tamirat ve inşaat işlerinden sonra Taksim Topçu Kışlası II. Mahmud ve Abdülmecid devirlerindeki görünümünü kaybetmiş, ancak klasik plan şemasını korumuştur. Kışlanın Abdülaziz devrinde Şair Nevres Bey tarafından kaleme alınan ancak günümüzde mevcut olmayan tamirat kitabesi⁷² şöyledir:

.....

70 Cevdet Paşa, *Tezâkir* 13-20, yay. Cavid Baysun, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1991, s.265.

71 BOA, İ.TPH, nr. 1/1310.N-01.

72 Mehmed Râif, *Mir'ât-ı İstanbul*, İstanbul 1314, II, 442.

*Pâdişâh-ı bahr u berr kehf-i emân Abdülazîz
 Sâye-i Yezdân şehinşâh-ı cihân Abdülazîz
 Nice yerler yapmağa kıl sun muvaffak Hakk ânı
 Yaşasun durdukça dursun âsmân Abdülazîz
 Himmetin âsâr-ı hayr ibkâsına hasr eylemiş
 Ola dehr oldukça zilli müste'ân Abdülazîz
 Şevket ü iclâl ile tahta cülüsundan berû
 Cism-i mülk ü millete bahş itdi Hân Abdülazîz
 İşbu topçu kışla-yı dîlcûsunu inşâ için
 Eyledi deryâ-yı ihsânın revân Abdülazîz
 Söyledi Nevres kulu târîh-i cevherdârını
 Kışla yaptı cündüne eltâf-ı Hân Abdülazîz*

Kışlanın tamirat işleri, rutin bir biçimde sonraki dönemlerde de sürmüştür; 1880 Haziranında samanlıklar, arpa ambarları ve ahırlarının kapsamlı bir biçimde tamir edilmesi kararlaştırılmış ve 20 Temmuz 1880'de işe başlanması yönünde irade sadır olmuştur.⁷³ 1881 yazında ise yine ahırları, arpa ambarı bitişiğindeki saraç, harbend (seyis), saka ve nalbant odalarının çatılarıyla birlikte tamir edilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁴ Kasım 1884'te ise bazı koğuşların bırakma ve gezinti kirişlerinde ve kolonlarında güçlendirme yapılması, çürüyen demir kiriş takviyelerinin değiştirilmesi, üzerlerinin küfeki taşla kaplanması ve çatı tamiratının gerçekleştirilmesi kararlaştırılmıştır.⁷⁵ Ardından Aralık 1884'te numune alaylarının ikamet ettikleri koğuşlardaki çürümüş çerçevelerin (ahşap doğramalar) yenilenmesine onay verilmiştir.⁷⁶ Temmuz 1885'te ise daha önce Talimhane önünde bulunan ve 1883'te yıkıldıktan sonra yenisi yapılmayan samanlığın yeniden inşa edilmesi gerektiği bildirilmiş ve 31 Temmuz 1885'te, topçeker hayvanların bir yıllık samanını alacak kapasitede yenisinin yapılması yönündeki karar çıkmıştır.⁷⁷

.....

73 BOA, İ.DH, nr.810/65443.

74 BOA, İ.DH, nr.831/66927; nr.834/67105.

75 BOA, İ.DH, nr.933/73939.

76 BOA, İ.DH, nr.74/116.

77 BOA, İ.DH, nr.957/75669.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMÂYÜNU)

Daha önce itfaiye ve numune topçu alayları ile süvari taburlarının ikamet ettikleri bölümlerine taş döşenen kışlanın, Şubat 1887'de henüz taş döşenmemiş piyade taburu koğuşları ve kışlanın gezinti yerleri ile ortak kullanım alanlarına, sıhhat ve temizlik şartlarına riayet ve toz toprağı engellemek için Trieste Taşı döşenmesi kararlaştırılmıştır. Aynı yılın ilkbahar ve yazında, kışlanın ikinci katındaki abdesthaneler ile tuvaletlerin elden geçirilmesi, bazılarının taşlarının değiştirilmesi, adı geçen yerler ile subay odalarından çatıları akanların kiremitlerinin aktarılması yönünde talimat verilmiştir. Keza 24 Aralık 1887'de alay depolarının daha güvenli olması için yedi penceresine demir parmaklıklar yaptırılmasına onay verilmiştir⁷⁸ Haziran 1888'de ise kışlanın Talimhâne Caddesi'ne bakan cephesindeki dökülmüş sıvaların onarılması ve boya-badanaların tazelenmesi yönünde karar alınmıştır.⁷⁹ Aynı yılın Aralık ayı sonlarında, süvari hayvanlarının ahırının bitişiğinde yer alan nalbanthane ile çatısı, şifahane (revir) ve arpa ambarının tamirinin kaçınılmaz hale geldiği belirtilmiş ve 3 Ocak 1890'da işe başlanması yönünde irade sadır olmuştur.⁸⁰

Ocak 1890'da ise kışlanın iç mekânlarında ve gezinti yerlerindeki demir kapıların değiştirilmesi ve boyanması işine başlanmıştır.⁸¹ Kapıların tamir ve yenilenmesi sürerken, koğuşlarda neferlerin elbise ve eşyalarını koydukları dolapların kullanılamayacak hale geldiği tespit edildiğinden, 6 Mayıs 1890'da bunların da yenilenmesi talimatı verilmiş,⁸² yine aynı yılın kışında saçaklar ve pencerelerin elden geçirilmesi işine başlanmıştır.⁸³ 1891 yılı Aralık ayında ise istihkâm alayının subay ve neferlerinin ikamet ettiği kısımlar, gezinti yerleri ve kumandan dairesinin onarımına,⁸⁴ Ocak 1892'de ise mutfaklar, ocakların bacaları ve diğer bazı kısımların tamiratına başlanması istenmiştir.⁸⁵ Kasım 1892'de ise kulelerinin ve numune alaylarına mahsus bazı koğuşların

•••••

78 BOA, İ.DH, nr.1021/80505; nr.1027/80999; nr.1043/82021; nr.1063/83394.

79 BOA, İ.DH, nr.1088/85329.

80 BOA, İ.DH, nr.1166/91208.

81 BOA, İ.DH, nr.1167/91215.

82 BOA, İ.DH, nr.1179/92176.

83 BOA, İ.DH, nr.1204/94280.

84 BOA, İ.DH, nr.1209/94663.

85 BOA, İ.DH, nr.1259/98897.

ve subaylara ait iki odanın tamirâtı gündeme alınmıştır.⁸⁶ Çok sert geçen kış nedeniyle Mart-Haziran 1893 arasında çatlamış sıvalar, bazıları artık kapanmayan kışla kapıları ve marangozhanenin tamirâtının gerçekleştirilmesi ve yer yer kışlanın yıpranmış boyalarının tazelenmesi yönünde irade sadır olmuştur.⁸⁷ Nisan 1894'te ise kışlanın başta gezinti yerleri ve ortak kullanım alanları olmak üzere, bazı bölümlerine taş döşenmesi talimatı verilmiştir.⁸⁸ 1894-95 yıllarında bazı koğuşlarda, keza topçeker ve süvari hayvanlarının ahırlarında kapsamlı tamiratlar gerçekleştirilmiştir.⁸⁹ 1898'de ise Kasr-ı hümayun, bazı koğuşlar, çatılar, kumandan daireleri, itfaiye ve nakliye taburlarının mutfağı, 9. alaya ait abdesthaneler ve lağım giderleri, kapı ve pencere doğramaları, parke ve granit taş döşenmek suretiyle kışlanın içindeki ve dışındaki kaldırımlarının tamiri ve kısmen yenilenmesi işlemlerine başlanmıştır.⁹⁰

Ocak 1900'da ise topçeker hayvanlarının su yalaklarının yenilenmesi yönünde karar çıkmış,⁹¹ Ekim-Aralık 1903'te kışlanın çatılarının kısmen Marsilya kiremitleri kullanılarak aktarılması, yağmur suyu derelerinin çinkodan yenilenmesi, ahırların çatıları, mutfak ocakları, mutfak menfezleri ve atık su ve kışla lağım suyu (*çirkâb, çirkef*) giderlerinin temizlenerek onarılması işlerine başlanması yönünde karar alınmıştır.⁹² 1904-1905'te ise kışlanın bazı koridorları, top ambarları, yer yer akan çatılar, sızıntı ve koku yapan tuvaletler, abdesthaneler, bazı kapılar ve ahırlar tamir edilmiştir.⁹³ 1907 Haziranında bu defa kışlanın kapı girişleri ile sair bölümlerinde bulunan kaldırımların tamiri yönünde karar alınmış ve sunulan keşif defteri doğrultusunda işe başlanmıştır.⁹⁴

.....

86 BOA, BEO, nr.100/7475; nr.122/9141.

87 BOA, İ.TPH, nr.1/1310.N-01; BEO, nr. 180/13500; nr.220/16495.

88 BOA, BEO, nr.380/28447.

89 BOA, BEO, nr.481/36062; nr.684/51246.

90 BOA, BEO, nr.1131/84784; nr.1216/91194; nr.1183/88703; nr.1130/92183; nr.1235/92598; nr.1186/88902.

91 BOA, BEO, nr.1428/107034.

92 BOA, İ.TPH, nr. 12/1321.N-02.

93 BOA, İ.TPH, nr.13/1322.B-03; BEO, nr.2401/180034; nr.2469/185146; nr.2514/188533; nr. 2590/194186; nr.2707/202960.

94 BOA, BEO, nr.3086/231418.

B. Kasr-1 Hümayun

Taksim Topçu Kışlası'nın batı yönündeki ana girişinin üst kısmında, sütunlar üzerinde çıkmalı olarak inşa edilmiş olan ve padişahın ikametine mahsus bulunan Kasr-1 hümayun (*daire-i hümayun*)'un üzerindeki kurşun kaplamaların yenilenmesi ve kiremitlerin aktarılması izni Şubat-Mart 1820'de çıkmış, ardından başlatılan tamirat sürecinde Kasr-1 hümayun üzerinde bulunan ve rüzgar nedeniyle kopmuş olan bakır alem de değiştirilmiştir.⁹⁵ Eylül-Ekim 1849'da ise Kasr-1 hümayunun mefruşatı ve eskimiş bir takım eşyaları değiştirilmiştir.⁹⁶ Mayıs 1856'da kasrın üzerindeki kurşun kaplamaların yenilenmesi ve kiremitlerin aktarılması işine başlanması talimatı verilmiş, aynı yılın yaz aylarında devam eden tamirat sürecinde, sızan yağmurları nedeniyle mefruşat ve döşemeleri perişan olan kasr-1 hümayundaki eşyalar da mecburen yenilenmiştir.⁹⁷ Haziran 1887'de bu defa kasrın kapısındaki tuğra ve arma ile yer yer dökülmüş sıvaların yenilenmesi talimatı verilmiş,⁹⁸ Mayıs-Haziran 1889'da ise kışlanın caddeye bakan cephelerindeki sıvalar, set duvarındaki bazı dökülmeler onarılmış ve kasr-1 hümayununun sıva ve boya tazelendiği görülmüştür.⁹⁹

C. Kışla Camii (Mihrişah Valide Sultan Camii)

XIX. yüzyılın ilk yarısına ait gravür ve resimlerde açıkça görülen kubbe ve minare, kışlada bir cami olduğunun delilidir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde yer alan, 1808-1922 tarihleri arasında kapsayan ve kışladaki camiyle ilgili olan belgelerden çıkan sonuç şudur: Yapımına III. Selim devrinde başlanan kışlada tali bir unsur olarak değerlendirilen cami yapısı, çıkan isyan nedeniyle ancak Haziran 1808'de IV. Mustafa devrinde tamamlanabilmiştir. Kışla camii; kubbeli, tek minareli, fevkâni, minberli ve hünkâr mahfilili olan küçük bir cami idi. Camii; tefriş, tamir, aydınlatma vb. olağan giderleri

.....

95 BOA, C.AS, nr. 10104.

96 BOA, İ.MVL, nr. 152/4319 lef 1; İ.DH, nr. 203/11622.

97 BOA, İ.MVL, nr. 356/15594; BOA, İ.DH, nr. 354/23355; A. MKT.MHM, nr.97/42.

98 BOA, İ.DH, nr. 1038/81704.

99 BOA, İ.DH, nr. 1141/89004.

ile din görevlilerinin maaş giderlerinin karşılanması için 2 Haziran 1808'de III. Selim'in validesi Mihrişah Valide Sultan Vakfı'na bağlanmıştır.¹⁰⁰

Çoğunluğu görevlilerin atama, maaş, mefruşat giderleri ile ilgili bu belgeler¹⁰¹ yanında, caminin değişik tarihlerde geçirdiği tamiratların ayrıntılarını içeren belgeler de mevcuttur. Buna göre Sultan Abdülmecid devrinde Şubat 1847 sonlarında, şiddetli fırtına nedeniyle tuğladan yapılmış minaresi yıkılmış ve ana yapı da zarar görmüştür. Daha önce de birkaç kez yıkılmış olan minarenin tekrar yıkılmasını engellemek amacıyla, kesme taştan ve temelli olarak inşasında karar kılınmış, kubbenin kurşunları ve sair aksamının da ayrıntılı olarak elden geçirilerek yenilenmesi yönünde karar alınmıştır.¹⁰²

Kışla camii Sultan Abdülaziz devrinde 1863-66 arasında, yine oldukça kapsamlı bir tamirattan geçirilmiştir.¹⁰³ II. Abdülhamid devrinde Şubat 1880'de kışla camiinin hayli harap halde olduğu, tamir edilmediği takdirde yıkılarak can ve mal kaybına yol açacağı ilgili makamlara bildirilmiştir.¹⁰⁴ 1893-95 yılları arasında hayli harap halde bulunan ve yüzeysel tamiratlarla ömrü uzatılamayacak durumdaki caminin "adeta yeniden inşa" edilmek suretiyle ihya edildiği ve bu sürecin 1895 yılı Ağustos ayının son on gününde tamamlanarak tefriş işlerine geçildiği görülmektedir.¹⁰⁵

Önemli mimarlık tarihçilerimizden Mustafa Cezar, 1910'larda kışla avlusunun stadyum olarak kullanılmaya başlanmasıyla bu mescidin yıkıldığını öne sürer. Bu bağlamda 1918 tarihli Necip Bey Haritası ile 1925/6 tarihli Pervititch'in kadastral haritasında camiinin bulunmadığını delil olarak sunar. Ancak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 5 Mart 1922 tarihli bir belgede:¹⁰⁶ Sanayi, Ziraat ve Ticaret

.....

100 BOA, HAT, nr.1506/11.

101 BOA, HAT, nr.1532/03; İ.MVL, nr. 99/2140; A.AMD, nr.57/9; A.MKT.NZD, nr.305/94; nr.341/55; HR.MKT, nr.366/31; A.MKT.NZD, nr.342/9.

102 BOA, İ.DH, nr.139/7164.

103 BOA, EV.d., nr. 19841.

104 BOA, Y.PRK.KOM, nr. 2/27.

105 BOA, İ.EV, nr.4/1311.M-13; BEO, nr.256/19144; Y.Mtv, nr.127/88; İ.EV, nr.1313.R-10.

106 BOA, MV, 223/70, H. 6 Receb 1340/R. 5 Mart 1338 (M. 5 Mart 1922).

Şirket-i Milliyye-i Osmaniyyesi'ne hazine tarafından satışı gerçekleştirilen, ancak bir takım ihtilaflar nedeniyle teslim edilemeyen kışla yapısı, Talimhâne meydanındaki su haznesi ve kışladaki camii konusundaki anlaşmazlığın sulh yoluyla çözümünden bahsedildiği, kışla içindeki caminin orada kalmasının uygun olmayacağı ve masraflarının hazine tarafından karşılanarak bir başka yere nakledilmesi yönünde Meclis-i Vükelâ'da karar alındığı görülmektedir. Bu durumda Mart 1922 tarihi itibarıyla kışlada bir camii bulunduğu ve naklinden söz edildiğine göre, söz konusu yapının harap bir vaziyette olmadığı da açıktır. Haritalarda mevki gösterilmeyen caminin kışla içindeki konumu ve mimari özellikleri hakkında kesin olarak bilgi edinmek mümkün olmamışsa da gravürler ve belgelerdeki bazı ipuçlarından hareketle, kışlanın iç avlusunda yapının güneydoğu köşesinde bulunduğunu söylenebilir.

D. Sarnıç, Su Hazneleri ve Suyolları

Kışlada, mermer kaplamalı üç büyük su haznesi mevcuttu. Bunlardan biri terazi üzerinde, diğer ikisi ise kışla meydanında idi. Keza kışlanın iç avlusunda askerlerin su ihtiyacını karşılamak amacıyla yapılmış sekiz çeşme mevcuttu. Kışlanın suyollarında 1815, 1839, 1864, 1897 yıllarında kapsamlı tamiratlar gerçekleştirilmiştir. Öte yandan Beyoğlu civarındaki su sıkıntısı ve özellikle kaçaklar ve tazyikin düşük olması nedeniyle kışlada neferlerin sorun yaşamaması için 1863-1864 yıllarında büyük bir sarnıç inşa edilmiştir. II. Abdülhamid devrinde basınçlı Terkos Suyu'nun semte ve dolayısıyla kışlaya ulaşmasıyla birlikte, su miktarı ve tazyik konusunda yaşanan sorunlar da büyük ölçüde aşılmıştır.¹⁰⁷

E. Ahırlar

Kışladaki süvari birliklerine mahsus atlar ile topçeker büyükbaş hayvanların barındığı ahırlar 1819 tarihli Kauffer Haritası'nda,

.....

¹⁰⁷ BOA, C.AS, nr.26367; C.BLD, nr.3540; HAT, nr.589/28951; A.MKT. MHM, nr.288/29; A.MKT. MHM, nr.288/97; nr.302/32; nr.306/25; BEO, nr.1008/75576.

1268/1851-52 tarihli Moltke Haritası'nda ve 1925 tarihli Jacques Pervititch Haritası'nda, net bir biçimde kışlanın güney yönünde ana kışla yapısından ayrı birimler olarak gösterilmiştir. Kışla yıkılırken çekilen fotoğraflardan ahırların tek katlı ve kâgir olarak inşa edilmiş, dikdörtgen şeklinde üzeri kiremit kaplı kırma çatıyla örtülmüş yapılar olduğu anlaşılmaktadır. Yukarıda kışlanın ana yapısı başlığı altındaki tamiratlarla ilişkin belgelerden hareketle ahırlarda yapılan inşaat ve onarımlara değinildiğinden burada tekrar edilmedi.

II. 1894 Depremi ve Kışla Yapıları

10 Temmuz 1894'te vuku bulan ve İstanbul'da da şiddetli bir biçimde hissedilen deprem,¹⁰⁸ kent genelinde önemli bir hasara yol açmasa da yarattığı panik hayli büyük olmuştu. Depremden hemen sonra aynı gün içinde Erkân-ı Harbiyye Feriki Mehmed Şakir Bey'in ferdi olarak gerçekleştirdiği teftiştten sonra, yine kendisinin başkanlığında yabancı uzmanlar; Mimar Mösyö Kare, Alexandre Valluary ve Raimond d'Aronco'dan oluşan heyet tarafından kışlada 23 Temmuzda yapılan teftiş sonucunda, giriş kapılarının üzerinde yer alan ve düşerek nöbetçi askerin vefatına yol açan mermer süslemelerin onarılması gerektiği, bir takım bölümlerde duvarlar ile koğuş tavanlarında çatlaklar ve yarıklar meydana geldiği, yerinden oynayan kiremitlerin aktarılması ve bozulan suyollarının tamiratının gerektiği tespit edilmiştir. Teftiş heyeti raporunda; kışla yapılarında tespit edilen çatlak ve yarıkların yıkım riski ve hayati tehlike yaratacak boyutta olmadığı, bunların tamirata gerçekleştirildiği takdirde kışlanın eskisi gibi kullanılmasında bir mahsur bulunmadığı yönünde görüş bildirmiştir.¹⁰⁹

.....
 108 Sema Küçükalioglu, "1894 Depreminin İstanbul Üzerindeki Etkileri ve Deprem Sonrası İmar Faaliyetleri", Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, yayımlanmamış doktora tezi, İstanbul 2011; Fatma Ürekli, *İstanbul'da 1894 Depremi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.

109 BOA, Y.PRK.MYD, nr.16/8; Y.PRK.ASK, nr.99/35; Y.PRK.MYD, nr.16/14.

III. Kışla ve Talimhanenin Farklı Amaçlarla Kullanılmasına Dair Projeler

XX. yüzyıl başlarında, nüfus yoğunluğuna paralel bir biçimde iskân hareketlerinin de artmasıyla, Taksim Topçu Kışlası adeta şehrin ortasında kalmıştı. Askeri açıdan bu durumun yarattığı sakıncalar bir yana, kışla mevki ve ölçütleri itibarıyla kendilerine merkez arayışında olan birçok yabancı şirketin ve müteşebbisin ilgi alanına girmişti. Bu sebeple Paris ve Belçika merkezli şirketler kışla yapılına ve Talimhâne Meydanı'na kiralama veya satın alma teklifleriyle 1903 yılından itibaren talip olmuşlardır. Öte yandan bu tür tekliflere, hazineye sağlayacağı ek gelir nedeniyle hükümet tarafından da sıcak bakıldığı görülmektedir.¹¹⁰ Mart 1909'da ise kışla ve Talimhâne'ye B. Hoffmann adlı bir müteşebbisin teklif verdiği,¹¹¹ keza Mayıs ayında Talimhâne'de Osmanlı-İtalyan sanayi ve zirai ürünlerinin teşhirini öngören ortak bir sergi açılması yönünde bir başka teklif dosyasının sunulduğu görülmektedir.¹¹²

Teklifler bunlarla sınırlı kalmamıştır; Belçikalı bir şirket, Ekim 1909'da sanayi ve ticaret ürünlerinden oluşacak bir uluslararası serginin açılması için kışla yapılarını kiralamak istemiştir.¹¹³ Yine Ekim ayı içerisinde Montagu Semiris adlı bir İngiliz müteşebbis Osmanlı-İngiliz ortak sergisi için kışlanın, Talimhanenin ve Taksim Bahçesi'nin kendilerine iki yıl süreyle kiralanması talebinde bulunmuştur.¹¹⁴ Ocak 1911'de bu defa Paris merkezli bir başka şirket 500.000 Osmanlı lirası karşılığında kışlanın ve karşısındaki Talimhâne Meydanı'nın kendilerine satılması yönünde teklif sunmuş, müzakerelere başlanmışsa da bazı nedenlerden ötürü süreç akamete uğramıştır.¹¹⁵

Mayıs 1911'de ise bu defa kışla ve talimgâhına, İstanbul'da kurulmuş olan Sanayi ve Ziraat Şirket-i Milliye-i Osmaniyye talip

.....

110 BOA, BEO, nr.4166/312385.

111 BOA, BEO, nr.35487266084.

112 BOA, BEO, nr.3509/263142.

113 BOA, BEO, nr.3676/275689.

114 BOA, BEO, nr.3660/274444; nr.3665/274845; nr.3672/275538; DH.MUI, nr.29-2/19.

115 BOA, BEO, nr.3848/288556; nr. 3849/288661.

olmuş, taraflar arasındaki müzakereler 1914 yılı sonlarına dek sürmüştür.¹¹⁶ 1915 yılında kışla ve Talimhâne Meydanı'na İstanbul Emlak Şirket-i Osmaniyyesi talip olmuştur. Ardından maliye ile şirket temsilcileri arasında yapılan satış mukavelesindeki bazı maddelere ve arazinin ifrazına dair hususlara şehremaneti itiraz edince, satış ve kışlanın devir süreci sekteye uğramıştır; bu arada süren Birinci Dünya Harbi ve onun yarattığı olağanüstü şartlar kışlanın adı geçen şirkete devrini de geciktirmiştir. Şirket bu süreçte kışla arazisine küçük ölçekli bir takım binalar inşa etmiştir. 1922'ye dek, yukarıda değinilen sorunlardan ötürü şirket tarafından talimhane arazisinde ve kışlanın güneyindeki ahırların bulunduğu mevkide büyük ölçekli binalar inşa edilememiştir.¹¹⁷

Bu arada Eylül 1919'da İstanbul Polis Müdüriyeti, daha önce yürürlüğe girmiş bir kanun maddesine istinaden, kışla arazisinden Taksim Polis Merkezi için uygun bir parselin tahsis edilmesi gerektiği iddiasıyla, İstanbul Emlak Şirket-i Osmaniyyesi ve devlet kurumları arasındaki çekişmeye müdahil olmuştur.¹¹⁸ Öte yandan kışla ve Talimhâne arazisini satın almış olan şirketin bu alandaki inşaat girişimleri sadece büyükşehir belediyesi (*şehremaneti*)nin değil, ilçe belediyesi (Altıncı Daire-i Belediye/Beyoğlu Belediyesi) ile şirketi karşı karşıya getirmiş ve aradaki anlaşmazlıklar bir türlü halledilememiştir. Bu durum, Cumhuriyet'in ilanından sonra kışla yapılarının ve meydanın (Talimhane'nin) Türkiye Cumhuriyeti'nin malı olarak tasdikiyle son bulacaktır.

XX. yüzyılın başlarında Taksim Topçu Kışlası'nın ve Talimhâne Meydanı'nın, askeri amaçlı balon denemeleri ve tayyare gösterilerine sahne olduğu görülmektedir. Örneğin Haziran Mart 1909'da Fransız uyruklu Baron Hanri Dolorme adlı bir müteşebbis, Osmanlı ordusuna askeri alanda kullanılacak balonları satmak amacıyla deneme uçuşları için Talimhane'nin ücretsiz olarak tahsis edilmesini talep etmiştir. Dolorme ve arkadaşı Ernest Barbut daha sonra da ticari maksatlı ancak gelirinden Hareket Ordusu'nun şehit olmuş neferlerinin

116 BOA, BEO, nr.3893/291957; İ.MMS, nr.1331.RA-47; nr.162/1331.R-22; HR.HMŞ.İŞO, nr.121/22; İ.MMS, nr.177/RA-19.

117 BOA, BEO, nr.4380/328455; DH.UMVM, nr.100/43.

118 BOA, DH. UMVM, nr.100/57.

ailelerine bağıştta bulunma vaadiyle balon uçuş gösterileri için izin talep etmişlerdir.¹¹⁹

Kışla tarihinin heyecanlı sayfalarından biri de Talimhane’de yapılan uçuş gösterileridir. Devrin ünlü pilotlarından Belçikalı Pierre de Catters ve Fransız Louis Blériot, uçaklarıyla Kasım-Aralık 1909’da İstanbul’a gelmişlerdi. Catters’in denemeleri ve kısa uçuş gösterisi hasarlı bir kaza ile sonuçlandı. Bu tatsız gelişmeye karşın gazetele-re verilen çarpıcı ilanlar, keza Blériot’nun bizzat verdiği konferans, kendisine şöhret kazandıran Manş Denizi’ni geçişini gösteren filmin izletilmesi ve uçağının Taksim Meydanı’nda sergilenmesi, gösteriye ilgiyi arttırmaya yönelik hamlelerdi. Gerekli hazırlıkların tamamlan-masının ardından Blériot, 12 Aralık 1909 Pazar günü Taksim Talim-hane’de toplanan yaklaşık on bin seyirciye bir gösteri uçuşu yaptıysa da şiddetli rüzgârın etkisiyle Pangaltı’da bir evin çatısına çarparak bahçesine düştü. Böylece fiyaskoyla sonuçlanmış olsa da İstanbul halkı Talimhane’de ilk kez bir uçuş gösterisine tanıklık etmiş oldu.¹²⁰

Taksim Topçu Kışlası aynı zamanda yakın dönem siyasi tarihimiz açısından da önemli bir mekândır. Şöyle ki; II. Meşrutiyet’in ilanını (24 Temmuz 1908) müteakip Avcı Taburları olarak anılan ve Selanik’ten İstanbul’a gönderilen birlikler, Meşrutiyet idaresinin muhafazası misyonuyla Taşkışla’ya (Mecidiye Kışlası) yerleştirilmişlerdi. Ancak İstanbul’da neferler arasında etkili olan güçlü siyasi muhalefet ve muhafazakâr propagandanın etkisiyle IV. Avcı Taburu’na mensup askerler subaylarını esir alarak 12 Nisan 1909 gecesi isyan etmişlerdir. Kısa süre sonra bu gruba Taksim Topçu Kışlası’ndaki birlikler de destek verince ve iş çığırından çıkınca, Selanik’ten Hareket Ordusu adıyla İstanbul’a yeni birlikler sevk edilmiştir. Hareket Ordusu isyanı bitirmek amacıyla Taksim Meydanı’na ağır silahlar, topçu ve piyade birlikleri konuşlandırmıştır. Bu esnada yaşanan çatışmalar esnasında atılan top ve kurşun mermileri nedeniyle Taşkışla ağır hasar almış, keza Taksim Topçu Kışlası’nın bazı bölümleri ve özellikle ön cephesi de kısmen hasar görmüştür.

.....

119 BOA, BEO, nr.3556/266696; nr. 3558/266820.

120 Ekmeleddin İhsanoğlu, “Osmanlı Havacılığına Genel Bir Bakış”, *Çağın Yakalayan Osmanlı! Osmanlı Devleti’nde Modern Haberleşme ve Ulaştırma Teknikleri*, ed. E. İhsanoğlu-M. Kaçar, IRCICA yay, İstanbul 1995, s.497-596.

Harry
Griswold
Dwight,
*Constantinople
Old and New*,
London
1915,
s. 441.

Hadiseye tanıklık eden İngiliz müellif Harry Griswold Dwight'in tespitleri ve çektiği fotoğraflar bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.¹²¹ Ancak yaygın iddianın/kanaatin aksine Taksim Topçu Kışlası isyanın asıl üssü değildi, isyancı askerlerin merkezi Taşkışla olduğu gibi, isyanın asıl meydanı da Taksim Meydanı/Talimhane değil Sultanahmet Meydanı'ydı.¹²²

Taksim Topçu Kışlası'nın akıbetine ilişkin ilginç bir proje olarak 20 Mayıs 1911'de "Şehir Müzesi"ne, talimhânesinin ise İstanbul halkı için bir gezi alanına (*nüzhetgâh*) dönüştürülmesi gündeme gelmiş,¹²³ muhtemelen Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Harbi'nin

.....
121 Harry Griswold Dwight, *Constantinople Old and New*, London 1915, s. 439-442.

122 Marcelle Tinayre, *Bir Kadın Gezgin Tinayre'nin Günlüğü-Osmanlı İzlenimleri ve 31 Mart Olayı*, çev. Engin Sunar, İstanbul 1998, s.1-54; Mustafa Turan, *Taşkışla'da 31 Mart Faciası*, İstanbul 1964, s.60-88; İsmail Hami Danişmend, *31 Mart Vak'ası*, İstanbul 1961, s.18-33, 103-104, 106-107; Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, 482.

123 BOA, DH. İD, nr.38-1/31.

MİT VE GERÇEK ARASINDA: TAKSİM TOPÇU KIŞLASI
(BEYOĞLU KIŞLA-I HÜMAYÜNU)

yarattığı olağanüstü şartlar nedeniyle bu proje atıl kalmıştır. Boş ve âtıl kalan kışlanın orta avlusu XX. yüzyılın başlarında stadyum olarak kullanılmaya başlanmış,¹²⁴ o vakit haftanın tatil günleri olan Cuma ve Pazar günleri heyecanlı futbol müsabakaları ile diğer sportif aktivitelere ev sahipliği yapmıştır. Daha sonra kışlanın iç mekânlarına sinema ve tiyatro sahneleri de kurulunca, burası askeri fonksiyonlarından tamamen sıyrılarak İstanbul halkının önemli eğlence merkezlerinden birine dönüşmüştür.

Kışlanın önündeki Talimhâne Meydanı da 1921'den itibaren futbol, boks, hokey ve güreş benzeri spor müsabakalarının en önemli mekânı olacaktır. Kışlanın avlusu *Spor Alemi Mecmuası*'nı da çıkaran Çelebizade Said Bey'e kiralanmış, ancak bu işi yürütemeyen Said Bey burayı Maltalı bir işadamına devretmiş, kışla avlusu futbol, at yarışları ve atletizm müsabakalarına sahne olmuştur. 29 Haziran 1923'te düzenlenen General Harrington Kupası kapsamında Fenerbahçe ile İngiliz işgal birlikleri karması burada karşılaşmış; keza Türk Milli Futbol Takımı ilk maçını 26 Ekim 1923'te Romanya'ya karşı yine bu stadyumda oynamış, maç 2-2 beraberlikle sonuçlanmıştır. Bundan başka İstanbul'a gelen sirkler ve benzeri sahne sanatları icra eden kumpanyalar çadırlarını bu alana kurmuşlar ve gösterilerini sunmuşlardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında 19 Mayıs kutlamaları da bir süre kışla avlusunda gerçekleştirilmiştir.¹²⁵

Cumhuriyet döneminde, birbirine yakın üç yapıdan Taksim Topçu Kışlası (Beyoğlu Kışla-i Hümayunu), Taşkışla (Mecidiye Kışlası) ve Gümüşsuyu Kışlası'nın askeri amaçlı kullanımı tercih edilmemiştir. Taşkışla ile Gümüşsuyu kışlaları İstanbul Teknik Üniversitesi'ne tahsis edilirken, Taksim Topçu Kışlası kendi haline terk edilmiştir. Kışla avlusunun stadyum, keza ana yapının bir takım bölümlerinin ticari amaçlı kullanımı, doğal olarak yıpranma sürecini hızlandırmıştır. 1928'de Taksim Cumhuriyet Anıtı yapılırken meydan düzenlemesi esnasında kışlanın güneyindeki ahır ve depo binaları

.....
124 Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, 483.

125 Tuğlacı, *a.g.e.*, s.73-76; Cezar, "Beyoğlu Kışlası", s.43; Bilsel, *a.g.e.*, s.13; Mehmet Yüce, *Osmanlı Melekleri-Futbol Tarihimizin Kadim Devreleri-*, İstanbul 2014, s.378 vd. Eserden, Taksim Stadyumu'nda yapılan karşılaşmaların listesini çıkarmak da mümkündür.

yıkılmış, bu suretle Taksim Meydanı yavaş yavaş şekillenmeye başlamıştır. Bu düzenlemeler esnasında Dolmabahçe Sarayı'na ait has ahırların bulunduğu alana yeni bir stadyum (İnönü Stadı) inşa edilince, Taksim Kışlası'nın avlusu da zamanla sportif müsabakalara ev sahipliği yapmaktan kurtulmuştur.¹²⁶

Yukarıda giriş kısmında temas edildiği üzere, 1936'da dönemin ünlü şehir planlamacılarından Fransız Henri Prost'un koordinatörlüğünde başlatılan İstanbul'un imar planını oluşturma çalışmaları kapsamındaki faaliyetler esnasında, kışlanın bulunduğu sahanın yeşil alan olarak teklifi ve belediye tarafından bu plan raporunun onaylanması üzerine, 1940 yılında Lütfi Kırdar'ın belediye başkanlığı esnasında kışla yapıları tedricen yıkılarak ortadan kaldırılmıştır.

.....

126 Cezar, *Osmanlı Başkenti İstanbul*, 484; Cezar, "Beyoğlu Kışlası", s.43.